

Etik Açıdan Çocuğun Değeri

Ethical value of the child

Derya Bayrı MENGİLLİ^{1,*}, Fatih CEBECİ², Taner ARTAN³

¹ Doktora Öğr. – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye – ORCID 0000-0002-4991-0510

² Doktora Öğr. – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye – ORCID 0000-0003-3866-5967

³ Doç. Dr. – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye – ORCID 0000-0002-8716-2090

Sosyal Çalışma Dergisi (2022) 6 (1), 131-142
Copyright © 2022 İZU

YAYIN BİLGİSİ

Yayın geçmişi:

Gönderilen tarih: 09.05.2022

Kabul tarihi: 29.06.2022

Yayınlanma tarihi: 29.06.2022

Anahtar kelimeler:

Etik

Çocuk hakları

Çocuğun değeri

Çocuğun yüksek yararı

Keywords:

Ethics

Children's rights

Child value

High benefit of child

ÖZ

Tüm çocuklar biyopsikososyal gelişimsel kapasitelerinden dolayı korunmaya ihtiyaç duyarlar; ancak bazı çocuklar risk altında olup özel korunmaya ihtiyaç duyarlar. Bu noktada kurtarıcı araç olarak devreye asgari standartlar sunan uluslararası belgeler girmektedir. Küresel araçlarla birlikte geldiğimiz nokta çocuklar açısından daha olumlu bir yer olsa da dünyanın pek çok yerinde çocuğa yönelik bakış açılarının ve davranışlarının hala çocukları olumsuz etkileyen bir seviyede olduğu bilinmektedir. Bu nedenle dünyanın neresinde olunursa olursun etik açıdan çocuğun değerinin bilgisini yaşama geçirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın amacı; etik çerçevede çocuğun değeri kavramının kuramsalını oluşturmak ve birbirine yakın gözükken fakat teori ve uygulamada farklılaşan iki kavram olarak “çocuğun değeri” ile “çocuğun yüksek yararı” ifadelerini anlamaktır. Böylece çocuk refahı alanında çalışanların her koşulda çocukları korumaları ve onların güçlenmelerini sağlamaları hedeflenmektedir. Bu çalışmada Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'den ve literatür taramasından faydalanılmıştır.

ABSTRACT

All children need protection due to their biopsychosocial developmental capacity; however, some children are at risk and need special protection. At this point, international documents providing minimum standards come into play as a rescue tool. Although the point we have reached with global tools is a more positive place for children, it is known that in many parts of the world, the attitudes and behaviors towards children are still at a level that negatively affects children. For this reason, the need to practice the knowledge of the value of the child in terms of ethics arises no matter where you are in the world. The aim of the study is to form a theoretical basis of the concept of the value of the child in the ethical framework and to understand the expressions “the value of the child” and “the high benefit of the child” as two concepts that seem close to each other but differ in theory and practice. Thus, it is aimed for those working in the field of child welfare to protect children in all conditions and ensure their empowerment. In this study, the United Nations Convention on the Rights of the Child and a literature review were used.

1. Giriş

Sosyal hizmet uygulamalarının önemli bir kapsamını çocuklar oluşturmaktadır. Çocuklarla sosyal hizmet uygulaması ise etik ve çocuğun değeri kavramını yan yana düşünmeyi gerektirmektedir. Bu noktada mesleki etik kodlar uygulamanın değer temelini temsil etmesine rağmen soyut olarak görülmekte ve uygulamada özellikle ikilemlerin çözümünde başarısız bulunmaktadır (Boyd Webb, 2011, s. 58). Bu kodlar etik sorunlar karşısında rehber olmak için bir değer temeli sunmakla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının her tekil durumda nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirleyen kurallar değildir (Boyd Webb, 2011, s. 59). Bu nedenle çocuklarla çalışanların ezbere şablonlara dayalı değil, çocuğun değerini koruyacak şekilde içinde bulunulan tekil duruma özgü

* Sorumlu yazar e-mail adresi: fatihalpcebeci@gmail.com

değerlendirme yapabilme bilgi ve becerisine sahip olmaları önemlidir.

Etik açıdan çocuğun değerini koruma, çocuğu doğru değerlendirme sonucunda gerçekleştirilecek bir pratiktir. Değerlendirme süreci, çocuğun yaşının ve gelişim döneminin önemsenmesi, gelişimsel ihtiyaçlarının fark edilmesi, içinde bulunduğu yaşam koşullarının ve eyleminin anlaşılması, güçlerinin ve yeteneklerinin geliştirilmesi, biyopsikososyal gelişimi için olanak ve fırsatlarla buluşturulması gibi birçok pratiğin değer bilgisiyyle anlaşılmasını gerektirmektedir. Değer bilgisi ise çocuğu çocuk yapan gelişimsel kapasitesini ve bundan kaynaklı ihtiyaçlarını dikkate almayı gerektirmektedir.

Çocuğun değerinin en somut görünümü insan hakları ve çocuk hakları bilgisidir. Pratikte buna eşlik eden iki önemli dayanak daha vardır. Bu dayanaklardan biri, çocuklarla çalışanların etik değer bilgisine sahip olmaları; diğeri ise etik kişi yaşantısı özelliklerine sahip olmalarıdır. Bu bilgi türlerinin yaşama aktarılması çocuğun değerini koruması açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede çalışmamız, etik temelde çocuğun değerinin ne olduğu ve nasıl korunması gerektiğine yönelik bahsettiğimiz dayanaklar üzerinden bir literatür sunmaktadır.

2. Değerler Etiği

Değerler etiği, Kant'ın etik görüşünü temele almakla beraber onu ileriye taşıyarak eksik bıraktığı kısımlara odaklanan antropoloji ve ontoloji temelli bir etik teoridir (İyi & Tepe, 2011, s. 88). Bu teorinin temsilcileri arasında Max Scheler, Nicolai Hartmann, Takiyettin Mengüşoğlu ve Ioanna Kuçuradi'yi sayabiliriz. Normatif etik¹ ve meta /analitik etikten² farklı olarak değer ve değerler odaklı bir etik yaklaşımdır (Tepe, 1999, s. 9-10). Değer, *“MacIntyre'ye göre doğruluk ya da yanlışlık hakkında hissettiklerimizden ziyade kazanılmış bir insan niteliğidir”* (Pullen ve Cowden, 2012, s. 184, aktaran Bayrı Mengilli, 2016, s. 10). Kuçuradi'ye göre ise değer, bir şeyin kendisiyle aynı cinsten şeyler arasındaki özel yeri, bir çeşit özelliğidir. Değerler ise var olan imkanlardır, kişilerin yaptıklarıyla, yaşamlarında gerçekleştirdikleri insan fenomenleridir (Kuçuradi, 2013, s. 42). Tanımlardan anlaşılacağı üzere bu etik teoride değer ve değerler öznel ve göreceli değildir. Dünyanın neresinde olunursa olunsun insan olmaktan kaynaklı korunması gereken varlık yapısı olanakları ve bunların gerektirdiği temel haklar kim ya da ne olduğuna bakılmaksızın herkes için geçerlidir.

Mengüşoğlu'na göre diğer etik kuramların yanısı, insanı parçalayarak ele almaları, antropontolojik³ temelden uzaklaşarak tin ya da akıl kavramından hareket etmeleri böylece insanın varlıksal bütünlüğünü gözden kaçırmalarıdır (Mengüşoğlu, 1965, s. 5). Bu bakımdan Sosyal Hizmet Uzmanları Uluslararası Federasyonu (IFSW)'nun, etik anlayışını değerler etiğine dayandırarak insanı parçalamadan ele aldığını söyleyebiliriz.

¹ Normatif etik: Kant etiği, faydacı etik, erdem etiği

² Meta/analitik etik: Sezgici etik, doğalcı etik, duygucu etik

³ Antropontolojik: İnsan-varlık bilgisi

IFSW'ye göre insanın değeri, sübjektiflik ve görelilikle ilgisinde değil insanı insan yapan özellik ve olanaklarla ilgisindedir. Bunu, insanın insan olmakla kendisinde taşıdığı değere işaret ederek insan hakları ve insan onuruna saygı ve sosyal adalet değeri üzerinden göstermektedir (International Federation Social Work, 1996). Değerler etiği teorisi, sosyal hizmetin bilgi ve değer kavramlarının dayanağını oluşturmakla beraber insanın değerli ve onurlu bir varlık oluşu tezini de desteklemektedir.

3. Çocuk

Çocuk terimi, belirsiz ve tartışmalı olmayıp üzerinde uzlaşılan bir terimdir. Dünyanın neresinde olunursa olunsun çocuğun koruma ve bakıma ihtiyaç duyan, bir gelişim dönemi içinde olan varlık olduğu bilinmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme asgari bir sınır belirleyerek daha erken yaşta yaşıt olma durumu hariç 18 yaşın altındaki herkesi çocuk kabul eder. Sözleşme; tüm maddeleri ile her durumda çocuğun iyilik halinin değerlendirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ev, okul ve diğer tüm alanlarda ayrımcılık gözetilmeden çocukların yaşama ve gelişimlerinin korunması, katılımlarının güvence altına alınması çocuğun insan ve kişi değerinin ve yüksek yararının korunmasını sağlar (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme [ÇHDS], 1989). Bununla birlikte çocuğun içinde bulunduğu spesifik durumlarda değerinin nasıl korunacağına dair endişeyle geliştirilen diğer uluslararası araçlar da Havana Kuralları, Pekin Kuralları ve Lanzarote Sözleşmesi'dir. Lanzarote Sözleşmesi çocukların cinsel şiddetten korunmasına, haklarına saygı duyulmasına, fikirlerinin ve gereksinimlerinin dikkate alınmasına böylece kişi ve insan değerinin korunmasına adanan bir belgedir. (Lanzarote, 2007). Benzer şekilde Havana ve Pekin Kuralları da başka bir spesifik bağlama vurgu yaparak özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklara karşı nasıl davranılacağına ve değerlerinin nasıl korunacağına dair asgari standartlar getirmektedir. Nitekim her üç belge de BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'den beslenmektedir (Pekin Kuralları, 1985; Havana Kuralları, 1990). Bu nedenle çalışmada BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin temel ilkeleri üzerinden gidilecektir. Çocuk haklarından temel ilkeler aşağıdaki şekildedir (ÇHDS, 1989):

Çocuğun yaşama ve gelişme hakkının korunması:

Yaşam hakkı, en temel hak olup aynı zamanda diğer hak ve özgürlüklerin de temelini oluşturmaktadır. Gelişim hakkı, çocuğun sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel haklarını kapsayıcı niteliktedir. Çocukların okula gitme, oyun oynama hakları vardır (ÇHDS, 1989, md. 32).

Çocuğun insan onuru:

İnsan onuru, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin genel yorumu kapsamında 29. maddenin 1.paragrafına göre “*Her çocuk, doğuştan gelen insanlık onuruna sahiptir*” (ÇHDS, 1989, md. 29/1). Çocuğun insan onurunun ve bunu koruyan haklarının gerçekleşmesi, her çocuğun özel gelişim ihtiyaçlarının ve farklı gelişen kapasitelerinin

dikkate alınmasıyla bağlantılıdır. Bunu çocuğun her defasında amaç olarak görülmesi, içinde bulunduğu durumun kendine özgü koşullarının anlaşılması ve obje-araç olarak görülmemesi şeklinde ifade edilebiliriz. Bu, insan haklarının ve çocuk haklarının yaşama geçirilmesi, ilke ve kuralların çocukların gelişimlerini ve özel gereksinimlerini ihlal etmeyecek şekilde belirlemesi ile ilgilidir. Çocuğun insan onurunu korumada bir diğer ilgili unsur çocuklarla çalışanların etik kişi özellikleridir. Çocuğun insan onurunu koruma istemi, kurala uygunluğa değil, etik kişi olma özelliğine dayalı olmalıdır. Bu alanda çalışanların kuralları ezbere uygulamaları, her tekil durum için yeniden değerlendirmeleri bunu yaparken de hoşgörü etik değerini yaşatmaları gereklidir. Bu yapılamaz olduğunda çocuklar, kurallar dünyası içinde kolayca yitirilebilir ya da yaptığı bir kural ihlalinde onur zedeleyici davranışlara maruz kalabilir. Buna yer vermemek için ÇHDS'nin 37. maddesi, çocukların hiçbir şekilde insanlık dışı yöntemlerle ya da aşağılanarak cezalandırılmayacağını, “*Bir çocuk suça itilmişse ona uygulanacak ceza yaşına ve gelişimine uygun, onun eğitimini engellemeyecek şekilde olmalıdır*”, şeklinde vurgulamaktadır (ÇHDS, 1989, md. 37).

Çocuğun kültürel farklılığı:

Bazı çocuklar yaşadıkları ülkenin dilini bilmeyebilirler, farklı kültürlere veya dinlere mensup olabilirler. Bu noktada hiçbir çocuk “*kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz*” (ÇHDS, 1989, md. 30). Çocuklarla çalışanların, iyi niyetle dahi olsa kendi kültürel eğilimlerinin etkisiyle önyargılarla hareket etmeleri, çocukların insan ve kişi değerine zarar verir. Çalışanların sahip olduğu değer yargıları, her çocuğun kendi tekilliğinde etik değerlendirilmesini olanaksız kılar. Öte yandan aile ve yerel topluluk çevresinin etkisiyle çocukta zamanla gelişen kültür anlayışı içerisinde çocuk için risk oluşturacak, çocuğun insan değerini harcayacak tutum ve öğretiler var ise çocuğun değerinin korunması açısından çocuğa yaşına ve gelişime uygun olarak rehberlik edilmesi önemlidir (Cleaver vd., 2011, s. 30).

Çocuğun davranışını anlamada kültürün etkisini ya da farklılıklara yönelik baskıyı anlamak önemlidir. Çocuğun davranışları ile sahip olduğu kültür arasındaki ilişkinin görülmemesi çocuğun tam olarak anlaşılmasına yol açar.

Çocuğun ayrımcılığa maruz kalmaması:

“*Doğum yerleri, konuştukları dil ne olursa olsun çocuğun fiziksel özelliklerinin, inancının, ana dilinin, cinsiyetinin ya da başka bir özelliğinin hiçbir rolü yoktur.*” (ÇHDS, 1989, md. 2). Bu madde ile çocukların aile bağlarından, sosyal ve kültürel kökenlerinden, kişisel özelliklerinden vb. farklılıklarına yönelik her türlü ayrımcı muamele yasaklanmıştır. Bu bağlamda fırsat ve olanakların her çocuğa eşit dağıtılması özellikle risk altındaki çocuklar için sonuçta eşitliğin sağlanması amacıyla pozitif ayrımcılığın yapılması önemlidir.

Çocuğun mahremiyeti:

Çocukların da tıpkı yetişkinler gibi özel hayata hakları vardır. Bu doğrultuda çocukların kimseyle paylaşmak istemedikleri özel eşyalarına kendilerinden izin alınmaksızın dokunulamaz. Çocukların izni olmaksızın fotoğrafları herhangi bir yerde yayınlanamaz (Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi, 2012). Bir insan hakkı olarak mahremiyet; en genelde kişinin özel yaşamına saygıyı içermekle birlikte sadece çocuğun bedenine ait özel bölgelerini kapsamamaktadır, bundan başka boyutlara da sahiptir (Aba Psikoloji, t.y) Bu boyutları; çocukların kimseyle paylaşmak istemedikleri özel eşyalarının karıştırılmaması, çocuklara ait görsellerin izin alınmaksızın paylaşılmaması, çocukların ilişki kuracakları kişiye ve hangi ölçüde ilişki kuracaklarına kendilerinin karar vermesi vb. şeklinde sayabiliriz.

Çocuğun Katılımı:

Çocuklar fikirlerini bir baskı altında kalmadan özgürce açıklama, kendisiyle alakalı her türlü konuda görüşlerinin, düşüncelerinin göz önüne alınmasını ve düşüncelerinin araştırılmasını isteme hakkına sahiptir (ÇHDS, 1989, md. 12-13). Çocukların kendi yaşamlarıyla ilgili karar alma sürecine katılmadıkları ya da sadece niceliksel olarak sürecin parçası oldukları görülmektedir. Ancak bu kararları kavrayamadıkları, yalnızca figüran olarak yer aldıkları ve ne düşündüklerini söyleyemedikleri bir süreç çocuğun katılımını ortadan kaldırır. Bu anlamda 12. ve 13. maddeler çocuğun katılımını niteliksel anlamda arttıracak ve onu güçlü kılacak bir bağlam sunmaktadır. Çocuğun iradesine ters düşmesine karşın çocuğun iyilik halini korumaya çalışmak çocuğun kişiliğine saygı duymayı zorlaştırmakla birlikte istenilen davranış değişimini de ortaya çıkarmaz, yani çocuğun iyilik halini korumaz (Yücel, 2013, s. 117). Bu nedenle herkesin çocukları dinleme ve onların fikirlerini öğrenme sorumluluğu vardır. Alman sosyolog ve eğitim bilimci Krapmann (2006)'a göre çocuklar, şimdi ve burada yaşamaktadırlar, onlar da *“problemlere yönelik kendi fikirlerini geliştirebilir ve etkin çözümler ortaya çıkarabilirler”*. Bu nedenle ÇHDS'nin 12. ve 13. maddelerinden hareketle, çocuklarla çalışanların onların katılma ve görüşünü ifade etme hakkını ve ne zaman isterlerse konuşabileceklerini vurgulaması gereklidir. Çocuk haklarına ilişkin değindiğimiz yukarıdaki temel ilkeler; çocuğun kişi olarak bir sayı gibi görülmemesini⁴, hiçbir şekilde araç olarak kullanılmamasını⁵ çocuğun temel ihtiyaçlarının ve onuruyla yaşaması için

⁴ İnsanın onuru ve değerine aykırı uygulama örneği: “Yani o yuvadaki 7-8 kişilik, 10 kişilik odada kalıyor. Biz yuvada şunu yaptık: Her çocuğun iç çamaşırına kadar numaralandırdık, kendisinin giysisi olsun diye, ama olmadı. Bir süre sonra herkes çocuklara numaraları ile seslenmeye başladı, çocukların isimlerini kimse kullanmıyordu. Bu süreci götüremedik.” Bkz., Acar H., Çoban, İ. A., Polat, G. (2017). Sosyal Hizmetlerde Yanlış Uygulamalar, Etik İhlaller ve Sorunlara İlişkin Bir Araştırma, s.41.

⁵ “...’de çalıştığımız dönemde bir dönem ... Savcılığı bizden ...’de tedavi olan çocukların listesini istedi. Yalnız bizim listedeki etik açıdan bu çocukların adını vermemiz uygun değildi. Aynı zamanda suçtur da. Yani savcılık bizim suç işlememize neden olacaktı. Bunu hangi gerekçeyle istedi? Gerekçelerini belirtmediler. Savcılık olduğu için. Ama bizim düşündüğümüz gerekçe nedir? Madde kullanan kişiler üzerinden, tedavi olan kişiler üzerinden bu işin ticaretini yapan uyuşturucu kaçakçılığı yapan kişilere ulaşmak istiyorlardı ya da tabiri caizse, torbacı dediğimiz kişilere ulaşmak istiyorlardı. Listeyi istediler, biz bir iki kez vermek istemedik, gerekçelerimizi belirttik, lakin savcılık olduğu için

gereken temel olanaklarının korunmasını sağlayıcı dolayısıyla çocuğun değerini koruyucu dayanaklardır.

4. Çocuğun Yüksek Yararı

Yüksek yarar ifadesini en yüksek iyiye (summum bonum) ulaşma yönünde bir ölçüt gerektiren ahlaki bir ilke olarak tanımlayabiliriz. Çocuğun yüksek yararı ifadesini ise kaynağı; toplum, yasalar, politikalar ne olursa olsun çocuğa yönelik tüm davranışlarda çocuğu iyilik haline ulaştıracak ölçütleri esas alan ahlaki bir ilke olarak okuyabiliriz. Bu yönde uluslararası yasal düzenlemeler çocuğun iyilik haline götürecekt ölçütlerin ne(ler) olduğuna rehberlik etmektedir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin şemsiye haklar olarak tanımladığı ilkeler (madde 2, madde 3, madde 6 ve madde 12) bunlar arasındadır. Bu genel normlar çocukları korumaya dair her ne kadar temel bir çerçeve çizse de belirli bir durumda çocuğun yüksek yararının nasıl belirleneceğine ya da bir çocuğun yararı ile daha fazla sayıda çocuğun yararı çatıştığında ne yapılması gerektiğine dair kesin bir açıklama getirmemektedir. Özellikle yarar çatışmaları durumunda çocukla çalışanların, çocuğun değeri bilgisiyile o durumu doğru değerlendirmesi gerekmektedir. Çocuğun değerinin korunması aynı zamanda çocuğun yüksek yararının ya da iyilik halinin korunması anlamına geleceğinden çocuklarla çalışanların çocuğun değerinin bilgisine sahip olmaları son derece önemlidir (Bayrı Mengilli, 2016, s. 124).

5. Çocuğun Değeri

Çocuğun içinde bulunduğu durumun farklı kişilerce farklı değerlendirilip aynı duruma farklı adlar takılması, değer ya da yarar şeklinde farklı nitelendirilmesi, çocukla ilgili yapılacak olan uygulamayı da doğru ya da yanlış etkilemektedir. Bu nedenle değer ve yarar arasında kavramsal ayrımın görülmesi pratikte yapılması gereken açıdan önemlidir. Çocuğun değeri⁶, insanın ve kişinin değeri ve çocuğun çocuk olmasından kaynaklı gelişimsel kapasitesi ve gelişimsel ihtiyaçları bağlamında anlaşılabilir.

İnsanın değeri, *“tür olarak insanın diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel durumu ve bu özel durumundan dolayı kişilerin insanlar arası ilişkilerde sahip olduğu bazı hakları, başka deyişle insanın varlıktaki özel yeridir”*. Öte taraftan kişinin değeri, *“kişinin toplumla ilgisi bakımından özel durumudur. Kişinin toplumda daima kendi başına bir amaç olması ve bir sayıdan fazla bir şey olması, araç olmamasıdır”* (Kuçuradi, 2013, s. 40). Buradan hareketle; çocuğun değeri, çocuğa yapılacak olan muamele ile ona kazandırılacak bir şey değil, fakat bu muamele ile

hastane vermek zorunda kaldı.” Bkz., Acar H., Çoban, İ. A., Polat, G. (2017). Sosyal Hizmetlerde Yanlış Uygulamalar, Etik İhlaller ve Sorunlara İlişkin Bir Araştırma, s.49.

⁶ Çocuğun değeri ifadesi, insanın değerinden hareketle değerler etiği teorisine dayanılarak ve teorisinin temsilcilerinden Ioanna Kuçuradi'ye danışılarak oluşturulan bir kavramdır. Türkçe literatürde benzer ifade Çiğdem Kağıtçıbaşı tarafından anne babaların çocuğu doğurma nedenlerinin ve çocuğa yönelik ekonomik, sosyal ve psikolojik algılarının ölçüldüğü bir araştırmada başlık olarak kullanılmıştır. Ancak çalışmada Kağıtçıbaşı'nın bununla değer atfetmeyi kastettiği anlaşılmaktadır. *“Bu araştırmada, ana-babaların çocuk sahibi olma konusunda güdülenmeleri, çocuklarına atfettikleri değerler, doğurganlık tercihleri gibi konular incelenmiştir.”* Bkz., Kağıtçıbaşı, Ç. (2000), Kültürel Psikoloji, Evrim yaynevi, İstanbul, s.116.

korunabilecek ya da harcanabilecek, çocuğu çocuk olmayanlardan ayıracak yapısal özelliğidir. Dolayısıyla çocuğun değeri, onun bir şeyler yaparak kazanabileceği bir şey değildir. En temelde onun sadece çocuk olmasıyla sahip olduğu ve her koşulda korunması gerekli özelliğidir. Bunun için de onu yetişkinlerden ve diğer varlıklardan ayıran özelliklerinin ve biyopsikososyal açıdan gelişimsel ihtiyaçlarının dikkate alınması gereklidir.

Çocukların kendine özgü özellikleri ve özel ihtiyaçları vardır. Bunu, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de yer alan “*çocukların, insan olarak haklarının yanı sıra özel hakları da vardır.*” ilkesinin yansıması olarak okuyabiliriz (Müderrişoğlu vd., 2013, s. 5). Öte yandan çocuğun yüksek yararı ifadesini; belirli bir durumda bir çocuğa yapılacak veya bir çocukla ilgili yapılacak olanın o durumda o çocuğun yararına olması olarak anlayabiliriz. Burada belirleyici olan; daha çok o durumdaki koşullar, normlar, kültürler, ilkeler vb. bir ahlaki ölçüdür. Ahlaki unsurlara dayanılarak alınacak bir karar, çocuğun yararına gibi gözükse de bunlar değıştiğinde çocuğun yararına olmayabilir. Bu nedenle yalnızca o andaki durum için geçerli birtakım unsurlara dayanarak eylemde bulunmak yerine o durumda çocuğun değerini koruyacak şekilde eylemde bulunmak gereklidir. Bunun için de o durumun etik değeri değerlendirilmesinin yapılması gereklidir. Çocuğun değerinin korunması aynı zamanda onun yararını da gözeteceğinden o durumda neyin çocuğun değerini koruyabileceğini görmek önemlidir (Bayrı Mengilli, 2016, s. 143)

Çocuğun yararını gözetecek bir uygulama, ahlaki bir ölçüte (kurallar, ilkeler, tutumlar, kültürler vb.) dayanacağından yere, zamana, toplumlara ve kişilere göre değışen niteliktedir. Bu uygulamada çocuğun içinde bulunduğu durum, çocuktan sorumlu veya onunla ilişki içinde olanlar tarafından ezbere hazır ölçütlere göre değerlendirilir ve ilgili durum sonuca göre “yarar” olarak adlandırılır (Bayrı Mengilli, 2016, s. 141). Oysa çocuğun değerini gözetecek bir uygulama, sonuçta sağladıklarından bağımsızdır, yere, zamana ve kişilere göre değışmez, ezbere ölçütlere ve yalnızca iyi niyete dayanmaz. Çocuğun değerini gözetecek bir uygulama; tekil durumun özelliği, çocuğun yaşı, gelişim dönemi, kişisel özellikleri, yaşam koşulları, kültürü gibi unsurların birlikte değerlendirilerek son adımda değeri ilgisinin kurulduğu bir uygulamadır. Çocuğun değerini koruyucu ilkeler ve haklar getiren önemli belge, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’dir. Belgeden hareketle çocuğun değerini koruyucu bir uygulamada dikkat edilmesi gerekenleri aşığıdaki şekilde sıralayabiliriz (ÇHDS, 1989):

1. Çocuğu Anlama

- Yaşını ve gelişim döneminin özelliğini bilme
- Gelişimsel ihtiyaçlarını (sağlık, eğitim, duygusal ve davranışsal gelişim, kimlik, öz bakım becerileri vb.) anlama
- Duyularını, düşüncelerini ve istemelerini anlama
- Yetenek, ilgi ve becerilerini anlama (bilişsel, akademik, sosyal vb.)

- Kültürel farklılığını anlama
2. Çocuğun Aile ve Çevresel Faktörlerini Anlama
 - Yaşam koşullarını anlama
 - Aile ve sosyal ilişkilerini anlama
 - Okul ilişkisini anlama
 - Diğer çevresel faktörlerini anlama (ailenin iş, gelir durumu, toplumsal kaynaklara erişim vb.)
 3. Çocuğun Durumunu ve Eylemini Anlama
 - Durum ya da eylemin nedenini ve çocuk üzerindeki etkilerini anlama
 - Durum ya da eylemin gerçekleştiği koşulları (olanaklar-olanaksızlıklar) anlama
 - Durumun ya da eylemin özelliğini görme/ o tekil eylem ya da durumun benzerlerinden farkını görme
 - Durum ya da eylemin çocuk için anlamını görme
 - Durum ya da eylemin çocuk haklarıyla ve çocuğun değerinin bilgisiyle ilişkisini kurma
 4. Çocuğun Özel Gereksinimlerini Fark Etme ve Anlama

Özel gereksinim kavramı; “Çocuğun toplumsal yaşama eşit katılabilmesi için bedensel ya da gelişimsel işlev kısıtlılığı olmayan bireylerden farklı sağlık, eğitim, rehabilitasyon, cihaz, ortez, protez, çevresel düzenlemeler ve diğer sosyal ve ekonomik haklara ve hizmetlere gereksiniminin olmasını ifade eder” şeklinde tanımlanmaktadır (Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, 2019, md. 4). Çocuğun değerini koruma düşüncesinde özel gereksinimli bireyi, özel eğitim gerektiren ya da yetersizliği olan bireye indirgenmemeye; tanımda yer alan bireyleri de kapsayacak şekilde ele almak önemlidir. Bu bağlamda 'özel gereksinim' ifadesinden şunları anlayabiliriz (Kuçuradi, kişisel iletişim, 2 Haziran 2019):

- a. Çocuğun (genel olarak çocukların) fizyolojik durumundan/durumlarından dolayı, büyüklere göre özel ihtiyaçlarının olması (örneğin bebeklerin beslenmesi).
- b. Tek tek çocukların birbirinden farklı bazı ihtiyaçlarının olması (otistik bir çocuk ile hiperaktif bir çocuğun farklı ihtiyaçları gibi).
- c. Gelişimsel farklılığı olanların ya da özel eğitime ihtiyaç duyanların olması

Özel gereksinim, bir çocuğun kendisinin karşılması gerektiği değil; onunla ilişki kuranların görmesi, anlaması ve karşılması gerektiği bir durumdur. Özel gereksinim; yeme-içme-barınma gibi en temel haklar olmadığı gibi cinsiyet, karakter, mizaç gibi doğal farklılıklarımız da değildir. Bu anlama etkinliğinin kaybı, (bir çocuğun özel gereksiniminin anlaşılması), çocuğun içinde bulunduğu durumun ve o tekil durumdaki davranışının anlaşılması olanağını zorlaştırır ya da ortadan kaldırır (Kuçuradi, kişisel iletişim, 2 Haziran 2019).

6. Sosyal Hizmet Alanında Çalışanların Etik Kişi Sorumlulukları

Etik kişi olmak ne anlama gelir? Kurallara bağlı kalmak, iyi niyetli olmak ya da bilgiyle donatılmak etik kişi olmak için yeterli midir? Etik kişi, Aristoteles'e göre erdemli kişidir. Aristoteles'in erdemli kişinin "olmazsa olmaz koşulu" olarak belirlediği bir insansal özellik; phronesis (aklı başındalık), yani belirli veya her tek durumda ne yapılacağına akılla -düşünüp taşınarak- karar verebilme yeteneğidir (Tepe vd., 2014, s. 14). Phronesis bağlamında yaklaştığımızda kurallara bağlı kalmak etik kişi olmak için yeterli değildir hatta kimi durumlarda değer harcanmasıyla dahi sonuçlanabilir. Her ne kadar doğru kurallar ve/veya ilkeler bilinse bile bunun nerede, kime, ne şekilde, ne kadar ve ne zaman uygulanacağı bilinmediğinde erdemli davranışta bulunma olasılığı çok düşüktür ya da Aristoteles'in tabiriyle tesadüfidir; buna da "erdemli davranış" denemez (Tepe vd., 2014, s. 14).

Etik kişi olmanın ölçüsü; iyi niyet ya da bilgiyle donatılmış olmak da değildir. Bilgiden yoksun bir iyi isteme kişiye kötüyü isteme kadar zarar verebilir. Burada kişinin, bilgisizliğinden dolayı değer olmayanı değer sanarak yanlış değerlendirmede bulunması söz konusudur. Öte taraftan kişinin doğru değerlendirmede bulunabilme yeteneğine sahip olmasına rağmen bir çıkarıyla çatışması nedeniyle doğru değerlendirmesine ters yönde eylemde bulunması da etik değildir. Burada doğru değerlendirme, eyleminin oluşmasında rol oynamamaktadır. Kuçuradi (2011)'ye göre; *"bu tür çatışmalara düşen kişiler, genellikle bilgi yetenekleri gelişmiş, ama etik olarak gelişmemiş; değer konularında bilgi sahibi olmuş, ama etik kişi olamamış kişilerdir"* (s. 47).

Kuçuradi'ye göre bir kişinin etik özellikleri; onun diğer kişilerden farkını, değerini oluşturan özelliklerinin bir çeşididir. Bunlar; kişinin bilgisel yetenekleri (ilgileri kavrayabilme, dikkatli bakabilme, hızlı bağlantı kurabilme vb.), kendisiyle ilişkisinde edindiği belirli karakter özellikleri (ölçülü, dayanıklı, sabırlı, cesur, sorumlu olması vb.) ile her eylem ve tutumunda insan olmanın değerinin bilgisine sahip olma (dürüst, saygılı, adil olma, özgür olma vb.) özellikleridir (Kuçuradi, 2011, s. 183-184).

Kuçuradi'nin değindiği etik kişi özellikleri, *"Pusulacık: Çocuklar İçin İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu"* çalışmasında da vurgulanmaktadır. Bu çalışmada özellikle çocuklarla birlikte çalışanların sahip olması gereken birtakım etik özelliklere yer verilmiştir (Flowers, 2010, s. 29):

- Kendine ve başkalarına saygı gösterme
- Kendi eyleminin sorumluluğunu alma
- Diğerlerini anlama, sosyal adalet ve insan hakları temelinde yaklaşma
- İnsanın değeri ve onurunu koruma isteğiyle eylemde bulunma
- İnsani muamele görmeyi ve başkalarına insani muamele etmeyi isteme

Etik kişi özelliklerine sahip olmak, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığına, sosyal yaşamına, gelişimine, onuruna zarar verecek her türlü kötü muameleyi önleme gücü sağlayacaktır.

7. Sonuç

Çocuğa yönelik bir eylemin, çocuğun değerine yönelik olup olmadığını değerlendirmenin belirleyicisi ne yalnızca zarara yol açmaması ne de yalnızca iyi niyettir. Kişi tarafından sadece kuralların, ilkelerin ya da her türden bilginin biliniyor olması da bir belirleyici değildir; çünkü kişi bilmesine ve bilişsel yeteneklerinin gelişmiş olmasına rağmen yine de eylemini çocuğun değerini koruyacak biçimde gerçekleştirmeyebilir (Kuçuradi, 2011, s. 47). Çocuğun değerini koruma konusunun kritikliğini vurgulayan uluslararası belgeler önemli olmakla beraber dile getirdikleri genel ilkeler, her tekil durumda çocuğun insan ve kişi değerini korumada pratikte yeterli olamamaktadır. Bu nedenle çocuklarla çalışanların çocuğun değerini korumak için her tekil durumda çocuğun gelişim dönemini ve gelişimsel ihtiyaçlarını, kişi özelliklerini, özel gereksinimlerini, içinde bulunduğu durumun özelliğini, aynı tür durumlardan farkını, o durumda yapılabilecek eylem olanaklarını ve koşulları görmesi, anlaması ve bu anlama sürecini çocuğun değeri bilgisiyle ilişkilendirmesi önemlidir. Peki çocuğun değerini koruma ne sağlar?

- Çocuğun ihmal ve istismarını önleme,
- Çocuğun duygu ve isteklerini anlama,
- Çocuğun güçlü yanlarının farkına varma,
- Çocuğu bir birey olarak kabul etme,
- Çocuğun ihtiyaç ve görüşlerinin duyulmasını ve dinlenilmesini sağlama,
- Çocuğun katılımını sağlama,
- Çocuk adına sosyal adaleti sağlama ve çocuğun korunması için savunuculuk yapma,
- Çocukların umut ve hayallerini korumasını teşvik etme,
- Çocuklarla sosyal hizmet uygulamalarının etkililiğini sağlama,
- Çocuğun biyopsikososyal açıdan bütüncül değerlendirilmesini sağlama,
- İleride yapılacak hizmetlere ilişkin mevcut risklerin ve ihtiyaçların neler olduğunu görme,
- Çocukların hizmet aldığı çocuk evleri, çocuk evleri sitesi, çocuk destek merkezleri, bakım merkezleri gibi yatılı kuruluşlarda çocuklara yönelik verilen hizmet kalitesini iyileştirme.

Sonuç olarak çalışmanın “çocuğun değeri” literatürünün oluşturulmasına ve bunun pratikle ilişkilendirilebileceğine dair alana katkı sağlayacağı umut edilmektedir. Ayrıca çocuğun değeri ile çocuğun yüksek yararı kavramları arasındaki bulanıklığın giderilmesi ile çocuk refah alanında daha somut adımların atılmasını kolaylaştıracağına

inanılmaktadır. Bu bağlamda çocuğun hizmet aldığı tüm kurum ve kuruluşlarda (hastane, okul, sosyal hizmet merkezleri, çocuk evleri sitesi, bakım merkezleri vb.) çalışanların çocuğun değerinin bilgisinin farkında olup olmadığına dair çocuklarla, ailelerle ve çalışanlarla ampirik araştırmaların yapılması önerilmektedir. Bununla birlikte çocuk refahı alanında hizmet veren kurum ve kuruluşların çocuğun değerine ilişkin çalışanlara, ailelere ve çocuklara eğitim vermesi, projeler geliştirmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Aba Psikoloji. (t.y). *Çocuklarda Mahremiyet Eğitimi*. Nisan 2022 tarihinde Aba Psikoloji: <https://abapsikoloji.com/cocuklarda-mahremiyet-egitimi-2/> adresinden alındı
- Acar, H., Çoban İçağasıoğlu, A., & Polat, G. (2017). *Sosyal Hizmetlerde Yanlış Uygulamalar, Etik İhlaller ve Sorunlara İlişkin Bir Araştırma*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Derneği.
- Bayrı Mengilli, D. (2016). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Etik Değerlendirme ve Karar Alma Süreçleri Üzerine Fenomenolojik Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boyd Webb, N. (2011). *Social Work Practice With Children*. Guilford Publications.
- Cleaver, H., Unell, I., & Aldgate, J. (2011). *Children's Needs - Parenting Capacity*. The Stationery Office.
- Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi. (2012). 05 21, 219 tarihinde <http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari.pdf> adresinden alındı
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1989). 02 20, 2020 tarihinde <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden alındı
- Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik. (2019, 20 Şubat). *Resmi Gazete* (Sayı:30692). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-1.htm>
- Flowers, N. (2010). *Pusulacık: Çocuklar İçin İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu*. (M. Çulhaoğlu, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Havana Kuralları. (1990). 05 15, 2022 tarihinde https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/ozgurlugundenyoksun_birakilmis.pdf adresinden alındı
- International Federation Social Work. (1996, August 1). *Human Rights*. 2022 tarihinde <https://www.ifsw.org/human-rights-policy/> adresinden alındı
- İyi, S., & Tepe, H. (2011). *Etik*. (İ. Kuçuradi, & D. Taşdelen, Dü) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim.

- Krappmann, L. (2006). The Rights of the Child as a Challenge to Human Rights Education. *Journal of Social Science Education*, 5(1), 60-71.
- Kuçuradi, I. (2011). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, I. (2013). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Lanzarote Sözleşmesi. (2007). 06 15, 2022 tarihinde <https://rm.coe.int/168046e1de> adresinden alındı
- Menguşoğlu, T. (1965). *Değişmez Değerler Değişen Davranışlar: Felsefi Etik İçin Kritik Bir Hazırlık*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Müderrişoğlu, S., Uyan Semerci, P., Yakut Çakar, B., Karatay, A., & Ekim Akkan, B. (2013). *Çocuk Refahı Belgesi*. T.C Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği. <https://www.unicef.org/turkey/media/4131/file/%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20Belgesi.pdf> adresinden alındı
- Pekin Kuralları. (1985). 06 15, 2022 tarihinde https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsisteminin_uygulanmasi.pdf adresinden alındı
- Tepe, H. (1999). Türkiye'de Etik Çalışmaları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1-12. <https://dergipark.org.tr/pub/huefd/issue/41185/504709> adresinden alındı
- Tepe, H., Bayrak, M., Yavlal, N., Şişman, S., & Tüzün, M. (2014). *Etik Çocuk: Değerler Eğitimi İçin Bir Kılavuz Denemesi*. (N. Yavlal, Dü.) İstanbul: Uluslararası Şeffaflık Derneği.
- Yücel, Ö. (2013). Çocuğun Yüksek (üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi. *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 117-137.